

Ufriheden og Germanismen i den politiske Økonomi.

Vilhelm Arntzen og Kristian Ring: *Nationalekonomien, en Fremstilling af dens Grundforhold og Udviklingslove.* Kjøbenhavn. P. G. Philipsens Forlag. 1875.

Dr. Claudius Wilkens: *Liv — Nydelse — Arbejde, et samfundsfilosofisk Skrift. 3dje Del: Arbejde.* Kjøbenhavn. Otto B. Wroblewskys Forlag. 1876.

Fr. Krebs: *Det gamle og det nye Samfund, eller Lavstvang og Næringsfrihed.* Kjøbenhavn. I Kommission hos C. A. Reitzel. 1876.

Det erobrende Tyskland vil nu ogsaa erobre den sociale Videnskab. Tidligere har det overladt Fremstillingen af det virkelige sociale Liv til Englænderne og Principerne til Franskmændene. Nogle af dets Skribenter have givet Regler for deres Fyrsters finansielle Politik, og de enkelte Forfattere, som virkelig have behandlet de sociale Grundsætninger, have nærmest indskrænket sig til at følge de engelske store Mestre. Nu ere Tyskerne imidlertid ikke mere tilfredse med deres metafysiske Undersøgelser. De mene, at den Nation, der har formaaet at danne den tyske Stat og at indtage den mægtigste Stilling i Evropa, ogsaa bør kunne tyde det borgerlige Livs Gaader. Det kan ikke nægtes, at deres store almindelige Dygtighed ogsaa giver dem betydelige Fortrin ved Behandlingen af de sociale Spørgsmaal. Der er ogsaa her

Plads for den flittige Lærdom, der indsamler Kjendsgjerningernes Mængde. Det er ogsaa her af Vigtighed at undersøge Sagen fra alle mulige Sider og Synspunkter. Naar nu tilmed Tyskerne i det Hele maa indrømmes, belærte ved tidligere Skuffelser, opdragne ved lange Anstrængelser, virkelig at være kommet bedre ind paa det praktiske Liv, er det naturligt, at den tyske Lærdom og omfattende Betragtning virkelig allerede har gjort Læren om det menneskelige Samfunds Liv store Tjenester. Alligevel er stedse ejendommelige store Svagheder tilbage ved Tyskernes Behandling af den sociale Videnskab. De ere endnu paa den forunderligste Maade forelskede i Staten. Tildels er det vel Erindringerne fra Absolutismen. Det er den gamle Historie, at det er let at forandre Forfatningens Form, men ikke det af Formen skabte Indhold. Dernæst har Preussen netop sejret ved sin kraftige Statsdannelse, og de disciplinerede preussiske Embedsmænd ville næppe saa let glemme det, der saa længe har udgjort deres Styrke. Der har hos det tysk-slaviske Græusefolk, det organiserende og erobrende Preussen, udviklet sig en saadan Dyrkelse af Staten, at man, naar man hører deres Filosofer, Politikere, Digtere tale, uvilkaarlig mindes om den klassiske Oldtid. Dengang samlede hele Livet sig i Staten eller Staden, fordi Menneskene i den ene Stad uafsladelig maatte kriges med dem fra andre Stæder. Hegel gjør ligesom de gamle Grækere Staten til det Højeste her paa Jorden. Den fortræffelige Gneist taler stedse om Statstjenestens hellige Karakter. Men ejendommeligt er det, at ogsaa de andre Tyskere følge Preusserne i denne deres Betragtning af Staten. Vi have haft saa vanskeligt ved at faa dannet denne Stat, sige de; derfor er det naturligt, at vi ere

saa forelskede i den. Dertil kommer, at det trods alle Fremskridt dog endnu maa betragtes som en Egenhed ved den tyske sociale og økonomiske Videnskab, at den ikke har nogen meget praktisk Karakter. Nogle af de tyske Forfattere staa i sundt Omdømme og omfattende Betragtning ved Siden af en hvilken som helst dygtig Engländer. Men det store Antal tyske Lærde kan endnu vanskelig væge sig imod at betragte det virkelige Livs Spørgsmaal fra en eller anden selvlavet Doktrins Standpunkt. I England ere de fleste Bøger skrevne af Mænd, der som Politikere eller praktiske Forretningsmænd have været i den nøjeste Berøring med det virkelige Liv. I Tyskland ere de fleste Forfattere endnu Professorer, lønnede af Staten, ofte uddannede under en bestemt særlig filosofisk Lærers Herredømme og i ethvert Tilfælde næsten alle betagne af den Tankeretning og Stemning, der i Øjeblikket gjør sig gjældende igjennem deres Lands Universitetsdannelse. Det er saaledes, at det bliver forklarligt, at næsten alle tyske økonomiske Lærere for Øjeblikket høre til de saakaldte tyske Kathedersocialister, der ved Statens Hjælp ville reformere Samfundet og navnlig hjælpe de lavere Klasser. Der er den største Forskjel paa dem. For det Første ere neppe to af dem — som jo forresten naturlig er, hvor der er Tale om Professorer — synderlig enige. Nogle ere næsten Socialister, Andre simple Reaktionære, atter Andre egenlig kun i Ord eller i Maaden at fremstille paa forskellige fra Englænderne og Franskmændene. Mod nogle af dem have vi meget lidt at indvende. Schöffles omfattende Fremstilling kunne vi i alt Væsenligt tiltræde. Adolf Wagner er maaske endnu dygtigere og mere grundig i Behandlingen af de enkelte Spørgsmaal end den store sydtyske Økonom, og

naar vi ikke just kunne sige, at vi ganske sympathisere med ham, kommer dette ikke deraf, at han ligesom Schöffle gjør Socialisterne saa store Indrømmelser; det er Berliner-Professorens Tilbøjelighed til at foretrække Staten fremfor de enkelte Mennesker, som vi ganske vist ikke godt kunne forsone os med. Om særdeles mange af de saakaldte Kathedersocialister forekommer det os unægtelig dels, at deres Angreb paa den saakaldte Manchesterlære i Almindelighed ere ganske ubeføjede — de kunne i det Højeste føje Noget til den, ikke sætte Noget i Stedet for den — dels og især, at deres praktiske Forslag ere saa uendelig smaa og svage. Det er ikke uden Føje, at disse modtages med saa megen Haan af Socialisterne og i det Hele taget af de lavere Klasser, som de ville hjælpe. Næsten Alle ere imidlertid ganske enige med dem i at se hen til Staten. Den store Mængde er tilbøjelig til at give den ny frisindede Lovgivning Skylden for den økonomiske Reaktion, der saa naturlig er fulgt paa den stærke Spekulation og den afmattende Krig. De Nationalliberale, der navnlig have Fortjenesten af disse frisindede Love, ere i alt Fald villige nok til med Regeringen til Bedste for Statens Magtstilling i Form af Skatter og treaarig Tjenestetid for Mandskabet at lægge Beslag paa en stor Del af Befolkningens Liv og Kræfter. Naar Socialisterne endnu kun virke som Opposition, er det vel kun, fordi deres Fordringer til Statens Virksomhed ere saa uendelig langt borte fra det virkelige Liv. Mange tro endogsaa, at selve Statens Leder, Bismarck, ikke har ringe Tilbøjelighed til at give nye indskrænkende Love, til baade at gaa med Beskyttelsesmændene og med det ny Forsøg paa Junkerparti, de saakaldte «Agrarier», som gjerne vilde indskrænke Borgerstandens og Pengemagtens

Frihed, hvis de kunde finde paa, hvordan de skulde bære sig ad dermed.

Hvorledes den ny tyske Retning har gjort sig gjældende i Italien, hvor Luzzatti m. Fl. endogsaa imod selve de tyske Kathedersocialisters bedre Indsigt have ført den ud til en Bekæmpelse af Økonomiens gamle afgjørende Sætninger om Frihandlen, er oftere omtalt i dette Tidsskrift. Det følger næsten af sig selv, at Udviklingen ogsaa hos os endnu maa have en ikke ringe Lighed med den i Tyskland. Det er hos os som i Tyskland Intelligensen, der hidtil navnlig har baaret den frisindede Udvikling, men som ogsaa her er tilbøjelig til at opstille lang Tjenestetid og store Forsvarsudgifter som formentlig nødvendige og paa denne Maade at anvende Meget til Fordel for Staten.

Den Bondeopposition, der er saa ejendommelig for de nordiske Riger i Modsætning til det forenede Tyskland, maa indrømmes hidtil at have lagt fuld saa megen Vægt paa den saakaldte Lighed og paa særlige materielle Spørgsmaal som paa den individuelle Frihed. Som tidligere berørt her i Tidsskriftet synes man endogsaa, navnlig under det foregaaende Ministerium, saavel fra Regeringens som fra Oppositionens Side især at have været tilbøjelig til at enes om nogle Love, som endogsaa indskrænke den økonomiske Frihed. Ogsaa selve Kathedersocialismen har oftere været under Forhandling hos os navnlig i nogle Diskussioner i den Nationaløkonomiske Forenings første Tid. Det er literære Frembringelser af denne Retning og af nogen Lighed med dem i Tyskland, som vi her med et Par Ord ville omtale.

Det var en aldeles ufortjent Ære, naar «Revue des deux mondes» for nogen Tid siden nævnte dette Tids-

skrifts Udgivere mellem fremragende Ledere i kathedersocialistisk Retning. Derimod kunne de ovenfor nævnte tre Skrifter nok tages som Exempler, efter fattig dansk Lejlighed. Der er ganske vist, som vi strax skulle komme til at omtale, den største Forskjel. Dr. Wilkens og d'Hrr. Arntzen og Ring ere ligefrem paavirkede af tyske hel- eller halvsocialistiske Fremstillinger. Dr. Krebs er derimod, som man kan tænke sig, fuldkommen selvstændig. Men den samme Mand, der i sin Tid har indlagt sig betydelige Fortjenester ved en djærv og kraftig Hævdelse af Frihed i Landboforholdene til Sammenlægning og Forpagtning som ogsaa af en fri Udvikling i den højere Undervisning, den samme Forfatter er navnlig overfor Næringsfriheden som forøvrigt ogsaa overfor Udstykningsfrihed m. M. allerede tidligere optraadt som Talsmand for Ufrihed og Indskrænkninger. Ogsaa her optræder han i denne sidste Retning og maa navnlig stilles ved Siden af den reaktionære Retning i Tyskland. Ganske vist tillægge vi paa ingen Maade disse Skrifter samme Betydning som den tilsvarende Bevægelse i Tyskland, ligesom vor ejendommelige konstitutionelle Udvikling, hvilke Fejl den end forøvrigt kan have, dog snarest endogsaa synes at ville udmærke sig som en uovervindelig Hindring for enhver mere indgribende Virksomhed fra Statens Side.

Tidligere Forhandlinger bringe os til at bemærke, at man paa ingen Maade kan henregne d'Hrr. Direktør Bing og Docent Dr. Julius Petersen til dem, der hos os have villet indføre kathedersocialistisk Lære. Det er efter Fawcetts «Manual of Political Economy» at de have givet den Fremstilling af Nationaløkonomiens Grundsætninger, der er udgivet af Literaturselskabet. Nu er imidlertid

Stuart Mill og den populære Fremstiller af Mills Sætninger, Fawcett, netop de Forfattere, imod hvilke i videnskabelig Henseende de fleste Indvendinger ere gjorte og kunne gjøres fra de nye Retninger. De ere ikke fri for i deres Fremstillinger at koncentrere de gamle engelske Forfatters Fejl og Ensidigheder.

Det er navnlig den Fremstilling, som i Tyskland er blevet udbredt af Lassalle, tildels paa anden Haand efter Louis Blanc og den senere Stifter af Internationale, Karl Marx, der have paavirket vore yngre danske Forfattere. Dr. Wilkens er tillige i høj Grad betaget af selve Marx's filosofiske Fremstilling af økonomiske Sofismer ledsagede af ensidige Uddrag af de engelske Parlaments-Beretningers i alle Retninger righoldige Stof. Han omtaler ham som «den Mand, der har gjort de mest grundige og indtrængende Studier af Kapitalens Exploitation af Arbejdet», og kalder hans Bog «Das Kapital», en af Økonomiens største Frembringelser. Ogsaa er i det Mindste Wilkens en stor Beundrer af en tysk Filosof ved Navn Albert Lange, der med Held har anvendt darwinistiske Ideer paa de sociale Forhold, men som er meget ukyndig i Økonomi, og som ofte uden Kritik repeterer Lassalle'ske og Marx'ske Sætninger. Wilkens kalder ham «den højst besindige socialøkonomiske Forsker». Ligeledes har denne Forfatter vistnok forset sig paa nogle af de mange ulyksalige Skrifter om «die Arbeiterfrage», der i de sidste Aar ere vrimlede frem i Tyskland, saaledes navnlig et af Ernst Becher.

De tyske socialistiske Orakler og efter dem vore danske Forfattere lære, at Kapitalen behersker Arbejdet. Navnlig har Lassalle givet en Fremstilling af de forskellige Forhold mellem de herskende Klasser og den arbejds-

ende Befolkning fra Oldtiden og til den «kapitalistiske» Nutid. Baade Wilkens og Arntzen og Ring omtale, hvordan Rigdommen i Oldtiden kom frem ved Forskjellen mellem Udbyttet af Slavens Arbejde og hans nødvendige Underhold. De tyske Forfattere og efter dem Wilkens ville ikke tillade, at man her bruger Udtrykket «opsparede» Kapitaler, fordi Rigdommen her væsenlig bestaar i Slavernes Arbejdskraft. Saa kommer Middelalderen, hvor Lensherrens Magt ogsaa giver ham Rigdom, og hvor Lassalle — formodenlig som en Reminiscens efter Luthers Omtale af Fuggerne i Augsburg — og efter Lassalle de danske Forfattere tale om «Verdenshandlen» som den, der «først skaber Kapital», «Aager», hedder det endog hos Dr. Wilkens. Endelig har Suveræneteten koncentreret Kapitalen hos Borgerstanden. Efter Dr. Wilkens var det «Guldet og Sølvets fra Amerika(!)», der i den «vaagnende Borger- og Haandværksstand blev forøget ved Verdenshandlen». Ved den franske Revolution blev Friheden indført; men dels var Kapitalen monopoliseret ved Frigjørelsen, dels har den vedvarende Frihed til at beherske Arbejderne. Der skal endogsaa her være indtraadt en Tilbagegang; Kløften mellem Klasserne skal være bleven større; Arntzen og Ring tale om, hvorledes Arbejderens Stilling bliver ringere i samme Grad, som «Kapitalen igjennem Dampkraften, Maskinudviklingen og Fabrikdriften formaar at fortrænge Haandarbejdet». «Den almindelige Indførelse og Anvendelse af Maskinen» skal have «stillet Arbejdernes store Mængde lavere i Samfundet.» «Den store Industri», siges at have «med sine Hjælpemidler Dampkraften og Maskinen skabt det store Fænomen, som kaldes Proletariatet». Kreditten, som af Andre betegnes som demokratisk, fordi den hjælper den ubemidlede

Dygtighed, kaldes af disse Forfattere «aristokratisk» og «kapitalistisk». Paa samme Maade betegnes Foreningen af de mange smaa Kapitaler til Aktieselskaber som værende til de Stores Fordel. Selv den gamle Undertrykkelse kommer til at staa i et bedre Lys i Sammenligning med Nutiden. Dr. Wilkens taler om, at «Forholdet mellem Herren og Slaven, Lensherren og den Livegne dog vare menneskelige Forhold.» Han taler ogsaa med endnu mere Sympathi end Hr. Krebs om de gamle Lav, ikke blot om Sammenslutningen, men om selve Indskrænkningen. «Arbejde og Nydelse var der i en vis rytmisk Forening». «Der var Nydelse og Glæde i Arbejdet.» «Der arbejdedes dog med Liv og Haab». «Byerne blomstrede». «Produkternes Godhed vedligeholdtes». «Enhver kunde frit vælge sin Stilling». Det er Sætninger som hos Lassalle. Men vi kunne ikke anerkjende denne Fremstilling af Historien. Gud hjælpe os for den almindelige Blomstring af Byerne i Middelalderen! Der var ikke Frihed til frit at vælge sin Stilling for Læredrengen, som maatte tjene i mange Aar, eller som kun kunde blive Mester ved at ægte en Mesters Datter, ikke Frihed til at vælge for Landarbejderen afset fra dennes bundne Stilling. Der var ikke Frihed til at røre sig og frit arbejde i selve Haandværket o. s. fr. For, naar der saaledes tales om, hvorledes Arbejderne ere nedtrykte i Nutiden, eller hvorledes dennes «fri Konkurrence har skabt den uhyre Arbejderstand», for da at erindre om den sande historiske Udvikling, behøver man kun at pege paa andre Sætninger hos de samme Forfattere, paa Arntzen og Rings Bemærkninger om Landbefolkningens og Haandværkernes Forarmelse under Suveræneteten eller paa Dr. Wilkens egen Fremhæven af Forholdene i Oldtiden, da

Attika havde 73 pCt. af Befolkningen som Slaver og kun 13½ som Grundejere, da Rom ved Overgangen fra Republik til Kejserdømme havde 40 pCt. som Slaver, 29 pCt. som Betlere og ½ pCt. som egentlig besiddende Klasse o. s. fr. Ligesaa lidt som vi kunne gaa ind paa de Herrers historiske Betragtninger, kunne vi underskrive alle deres Ytringer om Arbejderne i Nutiden. Det er ogsaa her navnlig Wilkens, som uden Videre gjentager Sætninger især om engelske Forhold. Man maa i det Hele taget vel vogte sig for at bedømme engelske Tilstande efter Fakta, pillede ud af det uhyre rige Materiale, som Englændernes egen kritiske Dygtighed og store Reformiver altid bringer dem til at samle i en uhyre Mængde af den forskjelligste Art. Det er «officielle Kilder». Ja vist! men naar man gik til Kilderne selv og ikke lod sig nøje med ensidige socialistiske Uddrag, vilde man komme til et ganske andet Resultat. Der er ingen Tvivl om, at selv de engelske Landarbejdere have det bedre end de fleste jordløse Lejehusmænd under vore «relativt lykkelige Forhold», hvor «Jorden ikke ejes af enkelte store Grundbesiddere». Det bedst betalte Arbejde findes ingenlunde hos Bønderne. Ved Sammenlægning skal der i England være «uddrevet Forpagtere og Daglønnere i tusindvis», som saa «kom og tilbød deres Arbejde». «Kapitalisterne vare navnlig Kjøbmænd, som havde tjent ved den ost- og vestindiske Handel». Sammenlægning har imidlertid til forskjellige Tider under de forskjellige økonomiske Vilkaar haft den forskjelligste Virkning i England. Undertiden har den saaledes som den ubetydelige Sammenlægning, der har fundet Sted hos os, netop skaffet mere Arbejde paa Landet. De mindre Selvejere have ofte solgt, fordi de ikke kunde staa sig ved at sætte Jorden saa højt, som

Ihændehaverne af den store ophobede Rigdom; de have solgt, fordi de fik en Købesum, der anvendt som Driftskapital i Forpagtninger eller i Handel og Industri har givet dem et ganske anderledes Udbytte; det er netop fra disse tidligere Landmandsfamilier, at en stor Del af Byernes rige Middelstand har sin Oprindelse. Wilkens gjentager den bekjendte Beretning om Hertugen af Lutherlane, der — jo forresten til Fordel for begge Parter — sendte sine Bønder dels til Amerika, dels til Byer ved Kysten og lagde sine Jorder ud til Faaregræsgang. Det er ikke smagfuldt, naar han efter Marx taler om «Gode ejernes bestialske Brøl» med Hensyn til Foranstaltninger ved Kvægpesten, eller naar han kommer med lignende Udraab mod en Sir Edmund Potter, som ikke synes at ville have haft, at Indbyggerne i Lancastershire skulde hjælpes til Udvandring. Aldeles urigtige ere saadanne Sætninger om Nutidens Udvikling som, at «enhver Maskine gjør et Antal selvstændige Arbejdere brødløse». Maskinerne virke i den forskjelligste Retning; de have ikke blot, som Arntzen og Ring mene, gjort Arbejdernes Klæder billigere; der kan ikke være nogen Tvivl om, at de i det Hele have forøget Lønnen, ja enkelte af dem ogsaa netop bidraget til Arbejdernes Selvstændighed. Naar Dr. Wilkens taler om et Bidrag af Fr. Bing og Julius Petersen i Retning af at paavise den Indflydelse, den flydende Kapital og Maskinerne kunne have i Retning af lavere Løn, som om «Nationaløkonomisk Tidsskrift synes at være ude af Stand til at besvare det», saa er han neppe bekjendt med Alt, hvad der er forhandlet eller skrevet derom. Man vilde jo ganske vist faa meget at bestille, hvis man skulde svare paa alle de gale Ting, der blive sagt her i Verden — hvormed det forøvrigt ingenlunde

skal være sagt, at det nævnte Bidrag af Bing og Petersen ikke indeholdt nye og rigtige Betragtninger.

Større Interesse end at tale om vore Forfatteres ikke videre gennemførte Betragtninger over den historiske Fortid eller over den virkelige Nutid vil det imidlertid have et Øjeblik at dvæle ved den bekjendte Sætning af Karl Marx, «at Kapitalisterne med Urette tilegne sig den »Merværdi«, Arbejderne frembringe over de nødvendige Omkostninger ved deres Underhold». Denne Sætning er for Øjeblikket i en vis Forstand Grundlaget for Socialismen i den største Del af Europa. I de engelske Arbejderes Tankegang gjør den og de sig dertil knyttende Betragtninger sig kun lidet gjældende; dertil ere de for økonomisk dannede. Men anderledes paa Fastlandet og navnlig i Tyskland. Ogsaa hos os gaar Pio i sine Angreb paa Kapitalen væsenlig ud fra denne og dermed beslægtede Sætninger. Selv Dr. G. Brandes, som for et Par Aar siden i nogle Afhandlinger i »Det Nittende Aarhundrede« ellers ikke undlod at behandle Lassalle kritisk, anførte uden Kritik hans økonomiske Sætninger efter Marx om Arbejdets Merværdi over Arbejdernes nødvendige Underholdningsomkostninger, som i stedse stigende Grad opsuges af Kapitalen. Arntzen og Ring slutte sig vel ingenlunde ganske til denne Fremstilling; men de mene dog, at »Arbejdet under den fri Konkurrence er sunket ned til at blive Kapitalens Redskab»; de tale om en Til-sidesættelse af Ejendomsprincippet derved, at Frembringelsen er ordnet saaledes, at Forskjellen mellem Arbejdets virkelige Udbytte og Arbejdets Pris tilfalder Kapitalen; de nægte vel ikke Rentens Berettigelse, men synes dog ikke ret om, at man fremhæver Afsavnet af Kapitalen som Begrundelse, og de mene navnlig, at Kapitalisten alene

tilegner sig det egenlige Renudbytte. Selv Dr. Krebs siger, at «i vort tilsyneladende privilegiefri Samfund nu Kapitalisten, den Formuende, er den eneste Priviligerede og den kapitalløse Arbejder den eneste Upriviligerede». Han mener, at man derved har gjort «Guld og Rigdom til det eneste Attraaelsesværdige, kort og godt indført Mammondyrkelsen». Uden nye regulatoriske Love føre efter hans Mening Næringsfriheden af 1857 og Godsprængningen til, at «Samfundet har taget en ensidig industriel Retning med Pengemagten som den eneste Regulator». Det er dog navnlig Dr. Wilkens, som reproducerer Marx's Sætninger. Han fremhæver, at «Arbejdets Bytteværdi er ringere end dets Brugsværdi, Omkostningerne ved at frembringe det ere mindre end dets Ydelser». Om Arbejdets Merværdi siger han, at «Fabrikanten uden nogensomhelst Vederlag stikker den i Lommen»; han «opnaar det ved fremmed Arbejde og det ved ubetalt fremmed Arbejde». «Dette er Hemmeligheden ved die Plusmacherei des Kapitals». Det er «Kapitalbesiddelsens Overvægt, i Kraft af hvilken Arbejderen maa anvende sin Livskraft». Kapitalisten faar «en Merværdi, som ellers vilde tilfalde Arbejderen selv». «Lønnen er kun lig Omkostningerne ved at producere Arbejdet». Derved «tiltvinger» Kapitalisten sig «en Merværdi, der har sin Grund ikke i Sparen af eget Arbejde, men Exploitation af Andres.» Derved faar «Kapitalen Overmagten». Som Marx, Lassalle og Louis Blanc refererer han Ricardos Sætning, «som ingen Økonom har turdet benægte» (1), om den naturlige Løn som «den Sum, der strækker til Arbejderens Underhold og Forplantning». «Arbejdet faar som oftest kun Nødpris», medens omvendt alle Overskudsværdier tilfalde Kapitalen. Vi komme endogsaa til «en

endeløs Trinrække af Elendighed, efterhaanden som det lykkes Kapitalisten at udpresse saa meget Arbejde som muligt». «Reallønnen er ikke steget»; dette «er bevist af Thornton». «Hvo vil paastaa», at «Forholdet mellem Klasserne stiller sig gunstigere overfor Arbejderne». Nu mene rigtignok de allerfleste økonomiske Forfattere dette. Thornton er en ensidig og meget enestaaende engelsk Forfatter. Men Sagen er nu navnlig den, at Marx og hans Efterfølgere ved denne Sætning om den ubetalte Merværdi ganske og aldeles overse Kapitalens Produktivitet. Kapitalisten faar for det Første Vederlag, fordi han gjør Afkald paa Kapitalens Fortæring eller Anvendelse til egen umiddelbar Tjeneste. Men dernæst betales han, fordi Kapitalen er nyttig for dem, der købe dens Brug. Folk betale Rente, fordi de have endnu mere Nytte af Kapitalen. Driftsherren faar dels sin Risiko betalt, dels sin Virksomhed, fordi der derved frembringes Mere. Arbejderen sælger omvendt sin Tid, fordi han derved tjener Mere, end naar han arbejder for egen Regning. Alt dette er økonomisk A-b-c; men det maa ligefuldt ikke glemmes.

Sofismerne hos Marx, Lassalle o. s. v. bestaa tildels i, at de citere ensidige, abstrakte Udtryk, navnlig hos ældre økonomiske Forfattere, for saa deraf at uddrage økonomiske Love, som ikke findes. Saaledes benyttes meget Udtryk hos Ricardo, Adam Smith o. Fl. om, at Værdien dannes af det paa Varen anvendte Arbejde. Det er et kortfattet abstrakt Udtryk i Stedet for at sige, at Værdien i Gjennemsnit bestemmes ved de anvendte produktive Kræfter, ikke blot det simple Arbejde, men ogsaa Kapitalens Anvendelse i dens forskellige Former og Driftsherrens Virksomhed. Naar hertil nu kommer en pas-

sende Anvendelse af Ricardos ensidige Fremstilling af, hvorledes Lønnen altid holder sig paa det lavest mulige Trin af, hvad der er nødvendigt til den fysiske Vedligeholdelse af Arbejdernes Kræfter, saa har man et herligt Bevis paa Plyndring af Arbejderne gennem Kapitalisternes Tilegnelse af «Merværdien». I Stedet for, at «ingen Økonom har turdet benægtet Ricardos Sætning», som Wilkens siger, er nu rigtignok næsten alle enige om, at det fysiske Underhold kun danner det Minimum, under hvilken Lønnen ikke kan synke. Dr. Wilkens taler selv oftere om Arbejdernes «standard of life» eller de Fordringer, de stille til Livet, som det, der i Længden bestemmer Arbejdets Pris. Arbejdernes Tilstand er ofte slet nok, og Sygdom og Død baade mellem Børnene og de Gamle gør sig altid hyppigt gjældende, hvor en bedre økonomisk Tilstand vilde have forebygget det. Dog viser den flygtigste Betragtning og Sammenligning mellem de forskellige Tider og Lande, i hvilken Grad dog ogsaa Arbejdernes Fordringer til Livet have gjort sig gjældende, og hvor meget Lønnen i Almindelighed allerede overstiger det absolut nødvendige fysiske Minimum. Vore Forfattere benægte med megen Iver, at Arbejdets Produktivitet udøver Indflydelse paa Lønnens Højde. Det er selvfølgelig sandt, at denne i Øjeblikket beror paa Udbud og Efterspørgsel. Men Efterspørgselen afhænger atter væsenlig af Arbejdets Udbytte; der er aldrig en fast Mængde Grundstykker, Maskiner, flydende Kapitaler, Driftsherrevirksomhed, som kræver at suppleres med en vis Mængde købt Arbejde. Forfatterne have selv tilstrækkelig fremhævet, i hvilken Grad Maskinerne ofte konkurrere med Arbejdet. Det er klart og viser sig ogsaa tilstrækkelig ved at sammenligne Tider og Lande, at det bedre betaler

sig at erstatte Arbejderne med Maskiner, hvor Arbejdet er dyrt, end hvor det er billigt. Ogsaa de Maskiner og andre Former af Kapital, der snarere maa siges at anvendes som en Del af de Kræfter, der efterspørge Arbejdet, anvendes i Almindelighed stærkere og svagere, eftersom det betaler sig; Fabriker standses, naar det gaar slet, arbejde ofte Nat og Dag i særdeles gode Tider. Ogsaa Driftsherrens Virksomhed trækker sig selvfølgelig idelig tilbage fra Markedet, naar det gaar slet, men kommer frem, naar det gaar godt. Det er sandt nok, at de fleste økonomiske Forfattere, fremfor Alle Stuart Mills, Fremstilling her er særdeles mangelfuld, idet der paa den ene Side ikke tilstrækkelig skjelnes mellem den Del af Kapitalen, der kjøber Arbejde, og den, der endogsaa konkurrerer med Arbejderne, idet det paa den anden Side idelig overses, at Efterspørgselen ikke blot udgaar fra en vis fast Mængde omløbende Kapital, men at ogsaa Afkastningen af mange Former af fast Kapital, Driftsherrevirksomhed, ja meget andet lavere Arbejde ogsaa optræder som kjøbende Arbejde. Vore Forfattere og deres socialistiske Lærere opstille ganske vist endnu mere ensidige og abstrakte Sætninger. Arntzen og Ring gjentage idelig paa den mest urigtige Maade, at Arbejdets Produktivitet ikke udøver den mindste Indflydelse paa Lønnens Højde. Det er sandt, at mange Arbejdere altid maa sælge deres Arbejde for, hvad de kan faa for det; men saadan «Nødpris» er ikke det Samme som Monopol for Arbejdskjøberne; det er navnlig ved disses indbyrdes Konkurrence, at Arbejdets Produktivitet gjør sin Indflydelse paa Lønnen gjældende. Dr. Wilkens siger, for at forsvare Indførelsen af en Normalarbejdsdag, at «det simpleste Kjendskab til de Regler, der bestemme Lønnen,

siger os, at den ikke vil kunne falde ved Gjennemførelsen deraf». Kayser mener jo endogsaa med Senior, at den vil falde i samme Grad, som der arbejdes mindre. Efterspørgselen vil sikkert aftage, men ganske vist ikke i samme Grad, da heller ikke de andre Indtægter ere nogen fast Størrelse; de ville dels købe mindre Arbejde, dels selv lade sig nøje med mindre. I nøje Forbindelse med den hele Opfattelse staar Forfatterens karakteristiske Uvilje imod Akkordarbejde. Dette siges at være til Herrernes Fordel, Daglønnen derimod til Arbejdernes. Böhmert meddeler os, hvorledes Fabrikanterne i Schweiz efter Indførelse af Akkordarbejde have kunnet producere 20 pCt. billigere. Men Engel, hvis Avtoritet neppe nogen Halvsocialist vil forkaste, meddeler i sit statistiske Tidsskrift, hvorledes i Nedre-Schlesien Akkordarbejdets Indførelse netop har forhøjet Arbejdernes Fortjeneste pr. Dag med en Tredjedel, med Halvdelen, ja med endnu højere Beløb. Miskjendelsen af Akkordarbejdets Betydning staar i nær Sammenhæng med hin Anskuelse om, at Arbejdets Produktivitet ikke udøver nogen Indflydelse paa Lønnens Højde. Og dog er det denne Form, der mer end nogen anden udvikler Arbejdernes Dygtighed og Selvstændighed. Vi stole langt mere paa denne Arbejdets stykkevise Fordeling end paa de Produktionsassociationer, hvis «almindelige Grundlæggelse» efter Wilkens er «den rationelle Udligning af Kapitalens og Arbejdets Interesser», «det store Fremtidshaab». Karakteristisk nok er derimod Arntzen og Ring paa lassalleansk Vis ingen ivrige Venner af de mere beskedne Associationer som Foreninger til fælles Indkjøb af Raastoffer. Vi tvivle ikke om, at Erhvervsforeninger vedvarende ville udvikle sig; men Vanskelighederne ere i vore Øjne saa store, Fordelene ved

en enkelt Driftsherres Ledelse i de fleste Tilfælde saa betydelige, at vi paa ingen Maade kunne tænke os dem som den almindelige Form for Forretningernes Indretning. Forfatterne have — paa samme Maade som i anden Retning de ældre engelske Økonomer — altfor ensidig hæftet sig ved Kapitalisterne som kjøbende Arbejde. «Det er Kapitalen, som er den ledende Grundkraft i Produktionen, som tilkøber sig Arbejdets Medvirken», siger Dr. Wilkens, og Arntzen og Ring udtale ligeledes, at det udelukkende er Kapitalen, som nu leder Frembringelsen. Det er atter her de socialistiske Sofismer, som støtte sig paa de ældre Økonomers mindre fuldstændige Analyse og noget ensidige Fremstilling af «Kapitalgevinsten», som de kalde Rente og Driftsherreindkomst i Forening, i Modsætning til Arbejdslønnen. Men hvilken Rolle spiller dog ikke Driftsherrens personlige Virksomhed? Hvorledes kommer det dog ikke i hele Værdiernes bevægelige Verden langt mere an paa den fremragende personlige Dygtighed end paa selve Besiddelsen af Kapitalen? Det er sandt nok, at det lige saa meget som paa energisk Anstrængelse og fremtrædende Driftighed beror paa Forsigtighed og kold, klog Beregning. Og i hvor uendelig mange Tilfælde handle ikke selve de simple Arbejdere for egen Regning. I Amerika er det navnlig Udbyttet af Farmerens Virksomhed for egen Regning, som umiddelbart bestemmer Arbejdslønnens Højde; der er Valget i høj Grad frit mellem at arbejde for sig selv eller at sælge sit Arbejde til Andre. Men i mange Lande i Evropa er der i Virkeligheden næsten lige saa let Lejlighed til selv at dyrke Jord, og overalt gjør Noget af det samme Forhold sig gjældende. Havde Forfatterne ikke saa ensidig set paa enkelte sociale Fænomener, vilde de ogsaa have

bemærket, at Arbejderne netop have det slettest, hvor de slet ikke have med slemme «Kapitalister» at gjøre. Hvorledes er Proletariatets Tilstand ikke ganske anderledes slet i Rusland eller i Indien fremfor i England? De russiske Bønder arbejde dog nu for deres egen Regning, kun bundne af deres Kommune, og i Indien synes Tilstanden i ethvert Fald ikke at være bedre, der, hvor Bønderne i Stedet for under store Godsejere hver for sig dyrke deres smaa Lodder direkte under Regeringen og dens Skatteopkrævere. Det kunde maaske i det Hele ikke være uden Interesse overfor de Lassalle-Marx'ske Sætninger at se lidt nærmere paa de nyeste Tilstande i Rusland. De socialistiske Ideer have jo endogsaa her ligefrem været medvirkende til, at man, da man hævede Livegenskabet, dog foreløbig beholdt den lige Fordeling af Kommunernes Jord til alle Familier eller til alle Sjæle og Kommunemedlemmers solidariske Hæftelse for Afgifterne. Man vilde netop forhindre, at «det herskende kapitalistiske Produktionssystem» skulde gjøre sig gjældende i Agerbruget og udelukkende forøge Produktionen til Fordel for «de herskende Klasser» af Driftsherrer, Godsejere og Kapitalister; man vilde for stedse umuliggjøre «Proletariatet» i Rusland og saaledes holde det hellige Rige frit for Vestens «Klassekamp». Men de Resultater af «den solidariske Kommunes» Regimente, der her ere tilvejebragte, den hele Tilstand, hvori den russiske Almue lever, kunne vi maaske en anden Gang komme til nærmere at omtale. I det Hele ville Forfatterne som sagt være kommet til et sundere Resultat, naar de ikke saa ensidigt holdt sig til de store Kapitalister, man nu en Gang har faaet fat paa som dannende Modsætning til Arbejdernes Masse. Sammenlign de dygt-

igere Haandværkssvendes Indtægt med de mindre Mestres, med Mængden af mindre Kjøbmænds eller af Landmænds, kort sagt med hele det store Antal af »Driftsherrers» Indtægt af deres Virksomhed! Hvor er der den store Mod-sætning, Udsugningen af »Merværdien», Plyndringen? Vi ville nu ikke tale om Embedsmændene eller om de højere Klasser af lønnede Arbejdere. Dr. Krebs gjør opmærksom paa, hvorledes det store Antal af disse nu ere stillede, hvorledes man mener, at »en Løn af 3—400 Kroner er et passende Vederlag for en Avlsforvalter, som er saa dygtig, at man trøstigt kan betro ham Gaardens Drift», hvorledes en vel oplært Lærerinde ofte faar mindre Løn end »den, der bydes en ligesaa duelig som ufor-skammet Kokkepige». Statistiske og andre positive Med-delelser kunne jo ofte læses paa noget forskjellig Maade. Vi for vor Del kunne nu ikke faa andet ud end, at den arbejdende Klasses Tilstand, hvor uendelig Meget der nu end kan være tilbage at opnaa, dog i det Hele er forbedret betydelig i den nyeste Tid, at bl. A. Udbuddet af de højere Klassers Tjenester overfor Arbejderne er steget langt mere, det Vederlag, der tilfalder dem derfor, forholdsvist sunket i Sammenligning med den Løn, der tilfalder den simple Arbejder, at Kløften mellem Klasserne derfor netop er bleven langt mindre, at Ligheden i alt Fald er bleven større.

Forøvrigt skulle vi gjerne indrømme, at Arntzens og Rings Fremstilling af Nationaløkonomiens Grundforhold i det Hele er en Bog, der baade er særdeles velskrevet og som tillige viser Dygtighed til at behandle økonomiske Spørgsmaal. Kun er der den forunderligste Blanding af Sundt og Usundt, klare Fremstillinger og uklare Tilløb. Mod visse Hoveddele af Bogen have vi ikke det Fjærn-

este at indvende. Saavidt vi erindre, er det hele Afsnittet om Ombytningen, som vi endog i høj Grad maa give vort Bifald, og hvorved vi næppe have anden kritisk Bemærkning at gjøre end den, at Forfatterne, naar de følge den særlige Fremstilling, der er givet ved Københavns Universitet, øjensynlig ikke véd, at det er noget Særligt, men aabenbart gaa ud fra, at det er Videnskabens almindelige Lære, de meddele. Ved Siden af alle de rigtige Fremstillinger komme saa pludselig andre Kapitler, hvori det ny halvsocialistiske Evangelium skal fremsættes, men hvor det Hele bliver saa meget mere blandet og uklart, som Forfatternes bedre Indsigt dog ikke tillader dem uden Videre at fremsætte den tyske socialistiske Lære i hele sin Forkerthed, og hvor de derfor oftest ikke komme videre end til svage Antydninger. Dr. Wilkens er eller rettere var, da han skrev sin Bog, ingenlunde i samme Grad betyngtet af økonomisk Indsigt. Hans Fremstilling er den dannede Filosofs og gjør et ganske friskt og behageligt Indtryk. Men den er meget svag i det egenlige Økonomiske. Vi have allerede nævnt hans slemme Marx'ske Sætninger m. M. Endnu et lille Exempel. Vi «maa hæve Arbejdernes standard of life», siger han, og «omforme de højere Klassers standard of life, navnlig i Retning af det usunde og store Luxusforbrug». «Sker det Første ikke, kan det Andet ikke nytte». «Sker det Andet ikke, bliver der Intet til Lønningsfondets Forhøjelse». Der maa her være noget mindre Rigtigt i Forfatterens Tankegang. Enhver Hæven af Arbejdernes «Standard of life» er ensbetydende med mindre Udbud i Forhold til Efterspørgselen; det er i og for sig det Samme som, at der er forholdsvis Færre om det «Lønningsfond», der findes, om de Gjenværdier, der udbydes. Enhver Nedsættelse af de

højere Klassers Fordringer til Livet er paa den anden Side ensbetydende med større Udbud baade af deres Virksomhed og af Kapital overfor Arbejderne; muligvis ville disse tildels bruge Forhøjelsen til atter at forøge deres Tal; tildels ville de sikkert anvende den paa anden Maade. Vi have overalt her med Forhold at gjøre; det er Forhold af elastisk Natur; men vi kunne dog næsten overalt angive Retningen, hvori Forandringer virke.

Det kan næppe betragtes som Berigelse af Sproget, naar Dr. Wilkens indfører det Lassalle'ske «fordummet» eller Ord som «Exploitation», «fabrikative» og «agrikulture». I alt Fald tiltale disse Udtryk ikke vort Øre.

Vore Forfattere ville meget gjerne have en ny Videnskab i Stand. Viljen dertil have de. Arntzen og Ring mene, at det vil gaa den Økonomi, der har den fri Konkurrence til Grundlag, som Merkantilismen, der dog ikke blot ikke mere har Betydning for Nutiden, men som aldrig har været rigtig. Wilkens ivrer navnlig mod «den politiske Økonomis uberettigede Fungeren som Socialvidenskab»; han kalder dette «en Løgn», hvormed han formodentlig mener, hvad Andre kalde «Usandhed». Han har i det Hele ikke stor Agtelse for den nuværende Fremstilling af Økonomien. «O I logiske Økonomer! Eders Vanvidslogik forfærder mig!» udraaber han et andet Sted. Lassalleansk Mønster. Det er sandt, der er uendelig Meget at udrette for at fremstille den sociale Sammenhæng udenfor den egenlige Økonomi eller Ombytnings Logik. Der er hertil bragt værdifulde Bidrag af Økonomer som Schäffle, Filosofer som Herbert Spencer, ja selv af Folk som Socialisten Auguste Comte. Det kan gjerne være, at nogle af den sociale Videnskabs største Opgaver i Øjeblikket ligge udenfor den egenlige Økonomi, skjønt

det er Synd at sige, at selve Ombytningslæren allerede nu i Almindelighed bliver fremstillet i en meget fuldkommen Form. Vi tro rigtignok paa ingen Maade med Dr. Wilkens, at de nævnte store Forfattere just «have leveret det Indledningens formsvangre Kaos, af hvilket den sociale Videnskab vil træde frem, naar den universelt organiserede Statistik har tilvejebragt det uhyre Materiale af relativt ordnede Samfundsdata». Med al Agtelse for Statistiken og dens Fremskridt i den nyere Tid kunne vi end ikke tænke os, hvad der her skulde leveres. Bidrag kunne gives af Statistiken; men det egenlige Materiale er ligesom i Økonomien Kjendsgjæringer af en simpel Natur, som maa behandles efter en ganske anden Methode end den statistiske. Vi kunne nu ganske vist i det Hele slet ikke se, hvorledes den nye Videnskab skal bygges op ad den Vej, disse Forfattere have tænkt sig.

Hvad er det nemlig, naar vi komme til det virkelige Liv, for noget Nyt, de navnlig ville have frem. Det er Staten og dens Virksomhed, de især kalde paa. Arntzen og Ring mene i alt Fald, at den Forandring, de fordre, vanskelig vil foregaa «ad Frivillighedens og den private Vej», at der «i alt Fald vil komme en Tid, da Statens regulerende Bistand vil udkræves». Dr. Wilkens vil «i Stedet for Strid om Republik eller Monarki eller om Parlamentarisme» have «socialt Blik i Samfundet hos Regeringen og de Enkelte». Han savner i Modsætning til Lavstiden «Blik for Solidaritet, Kjærlighed». Fejlen er, at «Egoismen er Principet»; han klager over «Individualisme og Atomisme». «Det nærværende System» er ham «en falsk Virkelighedsform». Om den nuværende «privat kapitalistiske» Produktionsmaade siger han, at den, «i de hensynsløse Interessers Haand har vist sig som et An-

greb paa Individet, Familien og Samfundet». Arntzen og Ring ere nu ikke fri for at ville indskrænke Ejendoms- og Arveretten. De mene i Modsætning til den almindelige Opfattelse, at det skal være karakteristisk for den fremskridende Udvikling stedse snævrere at begrænse det enkelte Individets Ejendomssfære. De anse det for «en simpel Retfærdighedsfordring» at inddrage under Statens Raadighed den fremtidige Jordrente eller Stigningen i den egenlige Grunds Værdi. De omtale rigtignok ikke nærmere, hvorledes man skulde udføre det naturlige Tilsvarende: at give Erstatning for Synken i Værdi. Heller ikke forklare de, hvorledes man paa anden Maade skulde bevæge Folk til at benytte Jorden paa bedste Maade, saaledes som bedst svarer til Samfundets Trang, naar man ikke vil lade Folk selv beholde det større Udbytte eller den Jordrente, som følger med den bedre Benyttelse. Vi se i alt Fald ikke, hvorledes man her mere end andre Steder i Værldens Verden skulde kunne undvære den Driftighed og Spekulation, som i Almindelighed bedst bringer de Enkeltes Interesser til at tjene hele Samfundets. Forfatterne ville dernæst som Regel ophæve Arv ved Testation saavelsom al Arv i Sidelinien og ere endogsaa villige til stærkt at begrænse Børns Arveret efter Forældrene. Dette er atter en stor Indskrænkning i Friheden og dermed i de bestaaende Motiver til Anstrængelse og Sparsommelighed. Det kan mulig være rigtigt at lade Arv i Sidelinien eller i alt Fald i de fjærnere Grader bortfalde, hvor der ikke er Testamente. Familieforholdet kan næppe nu mere siges at have den Udstrækning eller Betydning, at Arv i saadanne Forhold skulde erkjendes enten at være en naturlig Ret for Slægtninge, som hvis Repræsentant Arveladeren skulde have haft Formuen,

eller at være begrundet i en formodet Testation. Derimod kunne vi kun se et Tilbageskridt og en skadelig Indskrænkning af Individets Frihed og Ret i Formindskelse eller Tilintetgjørelse af Testationsretten. Forfatterne kunne nu ikke mene at kunne reformere Samfundet alene ved denne Konfiskering af Jordrenten og Indskrænkning af Arveretten. De forudsætte aabenbart større Virksomhed fra Statens Side for at regulere Forholdene. De afvise nu selv Forpligtelsen for sig til at gjøre bestemte Forslag; de mene, at dette eller at stille bestemte Forordringer «ikke tilkommer den videnskabelige Undersøgelse»; denne skal kun «forstaa Principernes Natur og Væsen». Nu indse vi rigtignok ikke, hvad Principer er Andet end netop Ideernes Overførelse i den virkelige Verden. Anførelsen af nogle hele eller halve lassalleanske Sætninger er i vore Øjne ikke det Samme som at opstille klare Principer. Forfatterne tale selv om, at Staten har handlet rigtigt i at gribe ind og ordne Landboforholdene for at værne om det lille Agerbrug. Det vilde netop have været særdeles interessant, om de her nærmere vilde have paavist, hvilke Indskrænkninger Principerne f. Ex. paa dette Omraade skulde føre til, og hvor de paa den anden Side ville bevare «den Frihed og ikke Tvang», om hvilken de selv paa et andet Sted erklære, at det er klart, at den maa være Grundlaget for «Fremtidens Frembringelsesordning». Vi haabe, at deres egen gode økonomiske Indsigt da vilde have ført dem til andre Principer end dem, de her antyde, men ingenlunde virkelig opstille. Unægtelig kunne vi ikke væge os mod nogen Tvivl om, hvorvidt Forfatterne paa rette Maade ere besjælede af Iver for Reformen i det virkelige Liv. Navnlig staar det meget levende for os, hvorledes de for et Par Aar siden

forsvarede Biskop Martensens halv socialistiske Bog i nogle Artikler i «Morgenbladet», der dels vare af en saadan personlig Karakter, at det ikke vel var muligt for Modstanderne at indlade sig paa nogen Forhandling med Forfatterne, dels og især paa en for Mænd, som virkelig vare opfyldte af Nidkærhed for Fremskridt, højst forunderlig Maade slet ikke indlod sig paa at sige, hvad de i Modsætning til de gamle Økonomer vilde have frem. Det er denne negative Forhandling, som ogsaa har bidraget til at gjøre meget af den tyske økonomiske Literatur saa lidet værdifuld. Vi kunne vel ikke sige, at Dr. Wilkens i sin Indledning kommer meget langt ind paa positive Forslag. Og for nylig har han endogsaa her i Tidsskriftet erklæret, at han under de nuværende Forhold dog anser den fri Konkurrence for Reglen. Han gaar dog altid saavidt, at han anbefaler en vis Arbejdsløn som Minimum. Samtidig indrømmer han selv, at Ret til Arbejde til normal Løn vil medføre enten Overbefolkning og endeløs Elendighed eller kommunistisk Tvang. Det er os ikke klart, hvorledes han kan forene Fordringen af Minimumsløn og Nægtelse af Retten til Arbejde; thi det er dog tydeligt, at Fastholdelsen af en vis bestemt Løn, som Folk ikke efter Forholdene ere villige til at give, maa medføre, at mange af vedkommende Arbejdere slet intet Arbejde faa. I sin Iver for Erhvervsforeninger er han ikke absolut imod at anvende Statsunderstøttelse dertil. Han er saa ivrig for at faa tilvejebragt en Organisation af Arbejderne, at endogsaa selve «Internationale» bliver i hans Øjne «i sin Udvikling Idealet af den begyndende Organisation». Han mener, at man ogsaa kan udøve Indflydelse paa Fordelingen gennem Skattesystemet, Skat paa Arv og progressiv Skat.

Ganske anden Opmærksomhed kræves, naar vi komme til at tale om de enkelte praktiske Forslag, Dr. Krebs's Fremstillinger. Næsten i Alt, hvad Dr. Krebs skriver, er der fuldt af baade nye og praktiske Bemærkninger; Fremstillingen kan være meget bred, Indholdet noget blandet; og ofte er unægtelig, saaledes som for en stor Del her i dette Skrift, mange af de praktiske Forslag svage eller endog aldeles urigtige.

Forf., der jo som Læge er godt kjendt med Forholdene paa Landet, gjør opmærksom paa, at det her stadig er Arbejdernes Familier, der have det slettest. Daglejeren hos Bønderne faar i Almindelighed sin Kost hos Arbejdsgiveren. Dr. Krebs mener, at denne Skik endogsaa skulde vænne hele den voxne mandlige arbejdsende Klasse til at fylde sig for meget med Mad og Drikke; han anfører, at man ombord i Orlogsskibe, hvor man har baade Søfolk og Landsoldater, kan iagttage, hvorledes de bondefødte Landsoldater fortære langt større Masser af Fødemidler end Søfolkene, som dog ombord have det strængeste Arbejde. Den lille Pengeløn, Arbejderen faar, kan saa umulig slaa til til at føde Kone og 3—4 Børn. Der er saa ikke Andet for, end at søge til Fattigvæsenet. Forf. er her ikke tilfreds med den sædvanlige Indretning af vore mindre Fattiggaarde som en Forening af Arbejdsanstalter, Plejestiftelser og Opfostringshuse; han mener, man vilde have sikret sig bedre Bestyrelse og bedre Deling i de forskjellige Formaalets Tjeneste ved altid at lade saadanne Anstalter blive opførte for et Herred eller en anden større Kreds.

Dr. Krebs gjør med Rette opmærksom paa, at Arbejderspørgsmaalet allerede existerede i de gamle Lavs Tid, saasnart disse egoistisk udelukkede Andre. Det var

Mestrene og de velhavende Haandværkere, som den bedste Del af Beskyttelsen kom til Gode. Han fremhæver, hvad man jo ogsaa kjender fra England, at det i Belgien er i de fabrikdrivende Distrikter Luxembourg og Hennegau, at Arbejderne have det bedst. Han minder om, at hos os Børn i Fabrikerne langt fra have det saa haardt som Læredrengene i mange af de mindre Haandværkerfamilier, der ikke selv holde Tyende. Højest mærkelig forekommer det os nu imidlertid, at Dr. Krebs vil anbefale, og deri se et Hjælpemiddel mod Nutidens Onder, atter at optage tvungent Lærningevæsen. Han vil endogsaa have, at ikke alle Mestre skulle have Lov til at holde Lærlinge. Han har Intet imod en bestemt tvungen Læretid, ja end ikke Noget imod en tvungen Prøve. Om Mangel paa Arbejdere skulde standse Folks Virksomhed, saa finder han ikke deri nogen Mislighed. Han tror, man vilde sikre sig ved at lade Tømrere, Murere og Snedkere, som ville opføre Huse i flere Etager, underkaste sig Prøve — som om det i Almindelighed her var de ligefremme simple Kundskaber, der mangle! Ingen skulde have Lov at etablere sig, som ikke var myndig. Selv for Kjøbmændene skulde man kræve en Prøve. Det kan gjerne være, at det er nyttigt for vordende Kunstnere først at lære et Haandværk; men noget ganske Andet er det at kræve Sligt som tvungen, uforanderlig Betingelse. I de fleste Tilfælde er det sandelig ganske andre Betingelser, det kommer an paa i Livet, end dem, hvis Tilstedeværelse man er i Stand til at sikre sig ved slige Prøver.

Vi ere ganske enige med Forf. i, at det vilde være højest ønskeligt, om vi hos os havde flere mindre Landbrug, som den ubemidlede, men dygtige Landmand kunde faa i Forpagtning. Vi ere med ham enige i at ønske

større Sammenlægningsfrihed. Men vi kunne paa ingen Maade billige hans gamle, sygelige Frygt for Frihed til Udstykning. Det er ofte nok gjentaget overfor Forf., at det saavel efter Erfaringen som efter Sagens Natur ingenlunde er dem, der ere i Besiddelse af de smaa Jordlodder, som paa en uforholdsmæssig Maade forøge Befolkningens Tal. Medens Dr. Krebs tidligere med stor Styrke har fremhævet Vigtigheden af at faa dannet nogle større Gaarde end de under det gamle Fællesskab og Godsejersystem kunstigt bevarede Bøndergaarde, er han, Forfatteren af «Er det ikke paa Tide, at Bondejorden bliver løst fra sine Baand», nu endogsaa ængstelig for Bøndergaardenes Bevarelse, og er kun for en begrænset Frihed imod fuld Sammenlægningsfrihed; ja han taler endogsaa om «Jordens Helligdom», som om han kunde være en af de gamle, snart ikke mere eksisterende Bondevenner. Han er selv i Landvæsenet nu saa konservativ, at han ikke en Gang med ublandet Fornøjelse ser paa det, der forekommer os Andre som noget af det Bedste, der har udviklet sig i de senere Aar, Udførelsen af Kreaturer og Fedevarer. Han synes ikke en Gang at glæde sig over Fabrikationen af sødt Smør, endsige over Exportosten! Helst vilde han have, at vi selv skulde fortræde vore Produkter og atter ikke købe saa Meget fra Udlandet; han beklager f. Ex., at Indførelsen af færdigsyede Klæder og af Skotøj fra 1871—74 er steget med henholdsvis over 100 og 200 pCt.

Forfatteren kommer ofte til at tale om den «Reserve» af personlige og naturlige Kræfter, vi have arvet fra Fortiden og nu taget i Brug, og som skulde gjøre, at vi nu forholdsvis ere mindre gunstigt stillede overfor Fremtiden. Dr. Wilkens har allerede tidligere her i Tidsskriftet dvælet

ved denne mærkelige Frygt for Udvidelsen af vort Herredømme over den ydre Verden. Altfor ængstelige skulle vi sandelig ikke være i denne Henseende. Hvilken Grænse er der i Grunden for det menneskelige Fremskridt? De fleste Økonomer fremhæve med fuld Føje i Modsætning til Forfatteren, hvorledes vi have større Evne til nye Fremskridt, jo større vor Udvikling er. Gjælder det ikke selv i Agerbruget, at næsten hvert Fremskridt atter gjør andre mulige? Alt kommer her vel sluttelig an paa den Udvikling, vi ere i Stand til at give vore Kræfter.

Den samme Forfatter, som har udtalt sig for at danne forskellige Størrelser af Ejendommene ved Siden af den ene, den fra Fortiden overleverede Masse af Bøndergaarde, er i Industrien meget ugunstig stemt mod Dannelsen baade af de mindre og af de store Bedrifter. Og dog er det, der her sker, kun det Samme, han selv har anbefalet i Agerbruget, i Stedet for Fortidens Ensartethed og ringe Udvikling, saa nu en Rigdom af de forskjelligste Former afpassede efter Omstændighederne. Forresten er det næppe rigtigt, naar Forf. fra Forøgelsen af Daglejernes Tal uden Videre slutter til den store Bedrifts Udvikling paa den mindres Bekostning. Det er som bekjendt karakteristisk for den nyere Tid, at en stor Del af det faste Tyende mere og mere bliver afløst af selvstændige Arbejdere; dette er i alt Fald en af Grundene til Forøgelse i Antallet af Daglejerne. — Der kan være Grund nok til at klage over Mislighederne ved Aktievæsenet. Men Forf. har lige saa lidt som Andre kunnet paavise fornuftige Indskrænkninger ad Lovgivningens Vej. Det er ikke i Friheden, at Fejlene ligge. At Dr. Krebs paa den anden Side skulde have været begejstret for de store Goder, Aktieselskaberne have skjænket os, vilde vel have været

for meget forlangt. Medens vi ikke kunne tænke os nogensomhelst væsenlig Indskrænkning, der kan gjøre nogen Nytte og ikke være skadelig, ville vi derimod meget gjerne gaa ind paa, at Staten overtager adskilligt af den Virksomhed, der nu besørges af forskjellige Aktieselskaber. Jærnbannerne ere næppe her det Eneste.

Medens det kun kan betragtes som Kuriosum, naar Dr. Krebs anbefaler som en nyttig Reform at forbyde Folk at avertere i større Skala, er der derimod andre af hans praktiske Forslag, som kunne gjøre Krav paa en alvorlig Betragtning. Til disse regne vi saaledes Spørgsmaalet om højere Beskatning af Brænderierne og om Forbud imod offentlig Brændevinsudskjænkning. Uagtet vi ikke anse det passende for vore Forhold at vende tilbage til Brødtaxt, tro vi dog gjerne, at det i andre Retninger kan være rigtigt at se ind baade til Bagerier og Udsalg af Brød som ogsaa til Slakterier og Kjødudsalg. Hele Kapitlet om Forfalskning af Fødemidler turde nok fortjene en indgaaende Behandling. Vi ville gjerne give baade Krebs og Wilkens Ret i, at der for den hele hygiejniske Lovgivning er en vid Mark. Opførelsen af Husmandshuse i Mosehuller og fordærvet Drikkevand ere vigtige Exempler, som paapeges af Krebs. Den alvorligste Undersøgelse fortjener mulig Dr. Krebs's gamle Forslag om tvungent Bidrag til Sygekasser og Alderdomsforsørgelse, som ogsaa tildels anbefales af Wilkens. Det er som bekjendt et Forslag, der fremkommer under forskellige Former, og som har mange ivrige Venner, Hr. Christoffersen, Lunde, Venstre i Folketinget. Den er for visse Klasser indført i Tyskland. Om den skal udredes af Arbejdsgiveren eller af Arbejderen, er kun en forskjellig Form, ikke afgjørende, for hvem der i Virke-

ligheden kommer til at betale den. Vi nære endnu Tvivl om Hensigtsmæssigheden af denne tvungne Besparelse, men indrømme, at væsenlig de samme Hensyn, som tale for den tvungne Sammensparen i Form af Embedsmændenes Pension, ogsaa gøre sig gjældende her. Dr. Krebs anbefaler at benytte en vis Regnepenge ved Udbetalingen af den Del af Lønnen, der saaledes skal spares sammen. Vi indse imidlertid ikke, hvorledes man kan forhindre, at der drives Handel med disse Regnepenge, og at paagjældende Beløb blive tilgodeskrevne Andre, kort sagt, hvorledes Formaålet derved sikkert opnaaes. Hele dette Spørgsmaal vil formodenlig blive underkastet en omhyggelig Behandling af den nedsatte Arbejderkommission.

Hvor lidet vi nu end kunne billige mange af Hr. Krebs's Forslag, og hvor lidet vi nu end selv om dem, vi kunne give vort Bifald, tro, at de i nogen væsenlig Grad vilde kunne omskabe vort Samfund — saa skulle vi dog gjerne indrømme, at der igjennem hele Dr. Krebs's Skrift gaar en vis kraftig Alvor. Forf. vil Arbejde og Sparsommelighed. En lignende Aerkjendelse maa vi give flere af Dr. Wilkens Udviklinger. Han udtaler sig med Kraft mod «at være blot nydende Konsument», betegner endogsaa Lediggang som en «Forbrydelse»; han ivrer med Rette mod vort «Hang til Ostentation», mod hele denne umaadelige Del af vort Forbrug, som kun har til Hensigt at synes overfor Andre, men ved hvis Afskaffelse den Enkelte desværre staar saa magtesløs, bundne som vi ere det af Skik og Brug. Men i hvor Meget vi end kunne være enige med vore Forfattere, saa er der unægtelig den Grundforskjel imellem os, at vi ikke kunne se det hele Forhold mellem Staten og Individerne, mellem

Tvang og Frihed paa samme Maade som de. Vi have allerede omtalt de fleste af deres enkelte Betragtninger og praktiske Forslag. Og vi læse heller ikke Historiens Lærdomme hverken i det Enkelte eller i det Store paa samme Maade som de. Dr. Wilkens henkaster det i alt Fald som en løs Mulighed, at det skulde være overladt de 400 Mill. Kinesere at give Verden Liv paa Ny. Det er omtrent som adskillige af Filosoferne i den oplyste Absolutismes Tid. Vi kunne end ikke tænke os det som en Mulighed, at Fremtiden skulde høre Civilisationer til som asiatiske Kineseres, amerikanske Aztekernes eller Inkaers eller evropæiske Russeres. Ja, vi ville ikke en Gang sætte Franskmændene ved Siden af Englænderne eller Nordamerikanerne; vi ville endogsaa betænke os derpaa med Hensyn til de velorganiserede og «sædelig dannede» Tyskere. Vi holde ikke blot paa Friheden, fordi den i Reglen frembringer den største Produktion. Vi tro ganske vist ogsaa, at denne i Almindelighed paa forskjellig Maade vil give de forskjellige Kredse af det frembringende Samfund mest; men vi holde fremfor Alt paa Friheden, fordi den og den alene udvikler de menneskelige Kræfter bedst. Lad være, at Nogle af os endogsaa gaa til Grunde i den økonomiske Kamp. Dette kan ikke være anderledes i denne begrænsede og fejlfulde Verden. Men al Velstand og social Udvikling kommer dog tilsidst an paa de enkelte Individets Dygtighed, Uddannelse, kort sagt hele Udvikling. Selv den umiddelbare menneskelige Tilfredsstillelse opnaas kun, saaledes som blandt Andet Dr. Wilkens selv oftere viser det, gennem Anstrængelse og Kamp. Paa hvilken ganske anden Maade taler ikke den engelske Socialfilosof Herbert Spencer? Han har aabenbart aldrig i nogen særdeles Grad beskæftiget sig med de egenlige

økonomiske Spørgsmaal. Han kan ogsaa tage Fejl, radikal og yderlig, som han er. Men han er helt igjennem opfyldt af en brændende Nidkjærhed for Friheden, af den største Agtelse for den menneskelige Personlighed, denne Samfundets Grundkraft. Og hvad lærer ikke Historien os fra Først til Sidst? Grækerne repræsenterede Friheden og den personlige Udvikling overfor den ubevægelige Orient. Romerne besejrede atter Grækerne i materiel Henseende, ikke blot paa Grund af disses begrænsede Statsopfattelse, men ogsaa, fordi Romerne i ydre Henseende lode Individualiteterne udvikle sig fuldstændigere. Vi ville nu ikke tale om den største Tid i Norden, Vikingernes, Søkongernes, Normannernes, forinden Kristendommen i Forening med Monarkiet ved at omstøde den gamle Samfundsudvikling og binde Befolkningen havde tilvejebragt en foreløbig Svækkelse af den vilde Kraft. Og senere de frie Stæder. Og dernæst Holland, hvor den rivende Udvikling først standsede, da Staten gennem uafbrudte Krige, vanskelige at undgaa paa Grund af Landets Beliggenhed, havde vænnet sig til baade gennem direkte og indirekte Skatter at beslaglægge en saa uhyre Del af Folkets Virksomhed. Saa endelig England med al den Udvikling, som Friheden, tilvejebragt igjennem Kamp og Anstrængelser, har været i Stand til at give Befolkningen. Og hvorledes hos os selv? Naar man ser paa Tallene efter 1848 og blandt Andet sammenligner Udviklingen med den i Hertugdømmerne, kan man ikke godt værgе sig imod den Antagelse, at den større Fremgang i alt Fald for en Del skyldes den Frigjørelse, der forholdsvis var langt større i det tidligere mere bundne Kongerige. Vi ville nu paa ingen Maade frakjende det store Fremskridt, der, i alt Fald paa et Par tilbagegaaende

Perioder nær, uafsladelig er foregaaet gennem de mange Privates Virksomhed, sin store Betydning. Men vi kunne dog ikke undlade at erindre om, i hvilken Grad Konjunkturerne have været os gunstige, Ophævelsen af den engelske Korntold i 1842 og følgende Aar, Udvidelsen af hele Samfærdselen med det ypperlige engelske Marked, Stigningen netop af de Produkter, vi især have at afhænde. I hvilken Grad de ydre Omstændigheder have været os heldige, viser sig bl. A. i den Stigning, der har fundet Sted i Landejendommenes Pris, og som har været langt større end de paa faste Forbedringer anvendte Omkostninger. Vi ville ikke tale om de Fæstebønder, som have faaet deres Gaarde for halv Pris. Men hvormange Andre have ikke i Virkeligheden uafbrudt levet af Penge, erhvervede ved Salg af Jord til stigende Priser eller af Laan, optagne i Gaardene. Det er klart, at man ikke kan stole paa, at dette kan blive ved. Det har ogsaa været Fordele, tilfaldne enkelte Klasser af Befolkningen. Giver nu virkelig vort Samfund tilstrækkelig Plads for alle Kræfter, saaledes ogsaa for de dygtige, ubemidlede Mænd? Ere vore Forhold i enhver Henseende heldige for Kræfternes bedst mulige Udvikling og Anvendelse? Her er nu et Punkt, hvor det er os en Tilfredsstillelse at kunne udtale den fuldstændigste Enighed med samtlige vore ovenfor omtalte danske Forfattere. Det er i at fordre Opdragelse og Undervisning for den store Befolkning i langt større Omfang end hidtil. Ingen Kapitaler kunne anvendes paa en mere nyttig og produktiv Maade. Men benytter vort Samfund iøvrigt de forhaandenværende ydre Omstændigheder paa bedst mulige Maade? Der er neppe noget Andet, der i den Grad er karakteristisk for den engelske ejendommelige Udvikling som den uafbrudte

Expansion, der der finder Sted. Det er en stadig Fortsættelse af de gamle nordiske Søfarendes Vovestykker og Anstrængelser. Det er Verdenshandelen og Kolonierne, som i Forbindelse med gunstige naturlige Forhold og en heldig historisk Udvikling have skabt den engelske Rigdom og muliggjort den engelske Industri. Og det er den fortsatte uafbrudte Udvidelse, som stadig giver det engelske Samfund Bevægelse og Sundhed, som uafbrudt skaber større Velvære og personlig Udvikling. Der er vel neppe Noget, som mere end dette bidrager til at give England det store Fortrin fremfor det flittige og arbejdssomme Tyskland. Og selv der finde vi dog noget af den samme Kolonisering, som ogsaa der ikke lidet hjælper til at skabe Liv og Velvære. Det er Tilfældet med Tyskernes Virksomhed i mange af de tilgrænsende østlige Lande. Det er Tilfældet i de store nordtyske Handelsbyer, hvorfra de unge Mænd gaa ud til Sydamerika, til de indiske Øer eller til de andre oversøiske Lande. Gaa igjennem en af disse rige nordtyske Handelsbyer, og man vil idelig, naar der tales om de smukkeste Ejendomme, og Ejerne nævnes, høre føjet til *«überseeisch verdient»*. Selv Nordmændene have noget af det Samme, naar de i de sidste Aar fortjene mange Penge i det svenske Norrland eller i Finland. Men kunde ikke ogsaa vi ofte hensigtsmæssig sende vore unge, veloplærte Mænd ud? Og have ikke ogsaa vi en udmærket Beliggenhed overfor en Del af dette østlige endnu kun saa lidet benyttede Europa? Er det i det Hele ikke langt mere i slig Udvidelse, i den friest mulige, mest energiske Anspænden af vore Kræfter, langt mere end i smaa, hæmmende Indskrænkninger, at vi maa søge vor Fremtid? Vil ikke der selv de enkelte mulige Nederlag og Fejltagelser snart rigelig blive er-

stattede af Fordele og Held paa andre Punkter? Hvorledes er ikke netop den arbejdende Klasses Stilling under Liv og Virksomhed fremfor under Stagnation og Arbejdsløshed? Giv alle Kræfter Frihed, og lad dem blive benyttede i videste Omfang, saa bliver den hele Udvikling størst til Fordel for alle Samfundets Klasser.

C.